

Halász Iván

A MONARCHIKUS ELEMEEK
UTÓÉLETE A KÖZÉP-EURÓPAI
KÖZTÁRSASÁGI ELNÖKI TISZTSÉGEKBE

BEVEZETÉS

Egyed István, a neves polgári kori magyar közjogász 1943-ban a következőképpen foglalta össze a monarchia és a köztársaság közötti különbséget:¹

Ha az állam fejét időközönként megújulva az állampolgárok közül választják: köztársasági államformáról beszélünk; ha pedig e tiszt meghatározott családban, meghatározott rend szerint száll át és életfogytiglan tart: monarchiáról. Közbeeső államforma a választási monarchia, amelyben az államfőt meghatározott család tagjai közül választják; továbbá az olyan köztársaság, amelyben az államfői tiszt (pl. vezérség, kormányzóság) életfogytiglan tart. A köztársasági államforma előnye, hogy lehetővé teszi az állampolgárok közül az arra legalkalmasabbnak az állam élére állítását; viszont hátránya az államvezetés nagyobb bizonytalansága, a választással járó megrázkódás és gyakran az államfői tekintély kisebb volta. Az államfői hatalom lehet abszolút és alkotmányos a szerint, amint az állami hatalom egyedül az államfőt illeti, vagy meg van osztva a nemzettel. Az alkotmányosság független az államformától, a monarchikus állam lehet adott esetben demokratikusabb a köztársaságnál.²

Ezzel az államformakérdés jelentőségét megkérdőjelező véleménnyel a régi magyar közjogász professzor egyáltalán nem volt egyedül. Maga Habsburg Ottó trónörökös, majd EP-képviselő is jóval később egy tévéinterjúban úgy nyilatkozott,

¹ A tanulmány az OTKA K 143008 sz., *Magyarország történeti alkotmánya egykor és ma* című, valamint az ELKH Titkárság/HUN-REN Magyar Kutatási Hálózat KSZF-13/2024. sz., *Magyarország történeti alkotmánya egykor és ma* című kutatása keretében készült.

² EGYED 1943/2016: 197.

hogy az államforma önmagában nem sokat számít, hanem „az állam tartalma az, ami számít, azt kell szolgálnunk”.³

Az írásos dokumentumokkal alátámasztott történelem nagyobbik részében a monarchikus államforma volt a meghatározó. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a választott tisztségekre, az időben korlátozott megbízatási időre (mandátumra) és a hatalommegosztás változatos formáira épülő köztársasági államforma teljesen ismeretlen lett volna a távoli múltban. Nemcsak a szabad rómaiak éltek egy ideig köztársasági rendszerben, hanem ilyen megoldások léteztek korábban a különböző görög városállamokban, illetve – módosított formában – később a középkori itáliai államalakulatokban is.

Az Amerika felfedezésével született kora újkori Európában a monarchiák majdnem teljes dominanciája érvényesült. Az ókori római köztársaság és annak erényeinek emléke viszont alaposan beépült az európai humanista felvilágosított gondolkodásba, majd a 18. század végén nagy hatást gyakorolt az amerikai függetlenségi harcra és a nagy francia forradalomra. Mindez azonban még nem jelentette a köztársasági eszme európai győzelmét,⁴ hiszen az óvilágban csak az első világháború hozta meg az áttörést.⁵ Az 1918 után függetlenné vált államok közül Ausztria, Csehország, Észtország, Finnország, Lengyelország, Lettország, Litvánia és a „weimari” Németország választotta magának a köztársasági államformát. A második világháború után Dél-Európában is teret nyertek a köztársaságok, és ebben a térségben jelenleg már csak Spanyolország számít királyságnak.

A KÖZTÁRSASÁG SZIMBOLIKUS JELENTŐSÉGE A KÖZÉP-EURÓPAI ÁLLAMOKBAN

A két világháború közötti Magyarország kivételével a köztársasági államforma erős gyökereket eresztett Közép-Európában. Az egyetemes vagy inkább összeurópai trendeken kívül mindegyik, térségbeli államnak megvoltak ehhez a saját indokai.

Lengyelországban már a felosztások előtti lengyel–litván államot is tulajdonképpen köztársaságnak (*Rzeczpospolita*) hívták, ahol élethosszig tartó mandátummal választották az uralkodót. Ebben az esetben sokkal inkább nemesi köztársaságról volt szó, mintsem igazi monarchiáról, nem is beszélve annak

³ SIMONNÉ TIGELMANN 1989: 55. Idézi: FIZIKER 2021: 26.

⁴ Az amerikai kontinensen más volt a helyzet, mert ott a nagyobb államok között csak a 19. századi Brazília és Mexikó rendelkezett némi monarchikus múlttal.

⁵ Az első világháború előtt csak Franciaország, Portugália, San Marino és Svájc rendelkezett köztársasági államformával.

abszolutista válfajáról. A lengyel függetlenségi politikusok, akiknek jelentős része a centrista, a balközép, illetve a szocialista táborból érkezett, 1918-ban emiatt természetesnek vették a köztársaság újjáépítését.

Bár az első világháború alatti csehszlovák függetlenségi emigráció a kezdeti években még egyáltalán nem zárta ki a monarchikus berendezkedést, akár Romanov-házi királlyal, akár valamelyik észak-európai dinasztíával a trónon, az 1917-es fejlemények (mindenekelőtt a második orosz forradalom és az USA hadba lépése) arról győzték meg a csehszlovák politikusokat, hogy immáron a köztársasági államformáé a jövő.

Az 1918-ban egyfajta maradékelv alapján megszületett Osztrák Köztársaságban az államforma kérdése fontos szerepet játszott a világháborúban megbukott Habsburg birodalmiságtól való elrugaskodásban és az új, a győztes antantnak akkoriban jobban megfelelő demokratikus államiság megteremtésében. Ezt a folyamatot nagyban megkönnyítette az eseményeket leginkább irányító erős szociáldemokrata párt, amely érzelmileg nem kötődött különösebben a monarchia eszméjéhez, ahogyan a német–osztrák nacionalista csoportok sem kötődtek a Habsburg dinasztíához. A keresztényszocialista tábor pedig önmagában gyengének bizonyult a monarchia fenntartásához és a Habsburgok restaurációjához. Összességében azonban az osztrák elitek mindig is meglehetősen pragmatikusan viszonyultak az államforma kérdéséhez.⁶

Az 1919 utáni Magyarország ezzel szemben teljesen ellentétes pályát futott be. Itt a demokratikus és szocialista forradalmak leverése után éppen az 1918. november előtti rendszerrel való jogfolytonosság vállalása vált a politikai stabilizáció egyik legfőbb eszközévé. A kontinuitáselmélet ezenkívül teljesen összhangban volt a két világháború közötti Magyarország revizionista külpolitikájával is. Ennek megindokolásában a Szent István-i Szent Koronának és az azzal kapcsolatos Szent Korona-tannak fontos szerep jutott. Más kérdés, hogy különböző kül- és belpolitikai okok miatt Magyarországon sem mehetett végbe a teljes értékű monarchista restauráció, hiszen Horthy Miklós kormányzó mindvégig csak ideiglenes államfő maradt, és nem alapított új nemzeti dinasztíát.⁷

⁶ FIZIKER 2021: 25–26. A két világháború közötti Ausztriában egyébként két személy töltötte be a köztársasági elnöki pozíciót: Michael Hainisch (1920–1928) és Wilhelm Miklas (1928–1938). Előttük két éven át Karl Seitz volt az államelnökség elnöke. Politikai befolyásuk ugyanakkor jóval kisebb volt a csehszlovák elnökökénél. Az első Osztrák Köztársaság létrehozásában fontos államalapító szerepet játszó szociáldemokrata Karl Renner ugyanis csak 1945 és 1950 között volt államfő, amikor hazáját segítette kivezetni a nagyon nehéz politikai és gazdasági helyzetből.

⁷ TURBUCZ 2011a.

MONARCHIKUS ELEMEEK A KÖZTÁRSASÁGOKBAN

Paradox módon a monarchikus államfői tisztségre emlékeztető elemek, mozzanatok éppen abban a közép-európai államban bizonyultak a legerősebbnek, amely 1918 után a legintenzívebben hangsúlyozta republikánus mivoltát, és egy ideig nagyon csekély vonzalmat érzett a ledöntött dinasztia iránt. Az első Csehszlovák Köztársaság szellemi megalapozásában ugyanis fontos szerepe volt az „osztárktalanítás” programjának, amelyet az államalapító köztársasági elnök, Tomáš Garrigue Masaryk még az emigrációban fogalmazott meg. A politikai filozófia iránt fogékony és alapos társadalomtudományi ismeretekkel felvértezett professzor-államfő viszont időben felismerte a régi (mondhatni mindennapi) politikai beidegződések „államépítő” vagy „államerősítő” jelentőségét. Ezekre az új és meglehetősen heterogén köztársaságnak nagy szüksége is volt.

A parlamentáris körülmények között működő, de mégis tekintélyes államfő szerepének betöltésében a monarchikus hagyományokon kívül segítette magas életkora, megnyerő megjelenése és professzori modora is. Nem mellékes tény, hogy az első köztársaság állami életében fontos szerephez jutott első világháborús csehszlovák légiósok (azaz a Monarchia ellen az antant oldalán harcoló fegyveres önkéntesek) is személyileg leginkább hozzá kötődtek.⁸ Masaryk nem véletlenül fordított figyelmet az egykori légiós katonák igényeinek kielégítésére és esetleges elégedetlenségük leszerelésére.⁹

Később Edvard Beneš is a nagy előd nyomdokaiba próbált lépni, de jóval kisebb karizmával rendelkezett és nehezebb politikai körülmények között töltötte be az államfői tisztséget. Második világháború alatti emigrációs politizálása azonban elegendő volt ahhoz, hogy ezt a pozíciót 1945 és 1948 között is megőrizze, és ezáltal közvetve hozzájáruljon az egyszemélyi államfői tisztség későbbi megmaradásához. Még a háború alatti „önálló” szlovák állam is sokat merített a csehszlovák hagyományokból.¹⁰

Lengyelország a republikánus államfői kultuszépítés tekintetében egyrészt könnyebb, másrészt nehezebb helyzetben volt, mint Csehszlovákia. Itt erősebben

⁸ MICHL 2009: 23–27.

⁹ A Szibériában tartózkodó légiósok például külön képviseletet kaptak a törvényhozásban, a volt légiós tisztek meghatározó posztokhoz jutottak a kiépülő csehszlovák hadseregben, nagyon sokan helyezkedtek el a közigazgatásban, a postánál és a csendőrségnél. Több volt légiós a földreform során földbirtokhoz jutott, mások legalább egy kis dohánybolthoz. A hivatalos állami propaganda is mindig kihangsúlyozta a függetlenség megszerzése során szerzett elévülhetetlen érdemeiket. Nem csoda, hogy a légiósok közül sokan valóban az új államiség és az azzal összefonódó masaryki kultusz élharcosai közé tartoztak.

¹⁰ KAMENEC 1992: 30–48.

élt a saját hajdanvolt önálló és (nemesi) köztársasági államiság emléke, amelyért az előző évszázadban a lengyeleknek keményen meg kellett küzdeniük.¹¹ Ugyanakkor az államalapítást a helyszínen végrehajtó és emiatt nagy tekintélynek örvendő Józef Piłsudski tábornok az 1921. évi polgári demokratikus alkotmány elfogadása után hivatalosan soha nem töltötte be a köztársasági elnöki tisztséget. Az előbb említett alkotmány államfői jogosítványait ugyanis kevesellte, az 1935. évi tekintélyelvű alkotmány elnöki jogosítványait pedig már nem tudta élvezni, mert az alaptörvény elfogadása után nemsokára meghalt.¹²

Az általa kiválasztott és a lengyel törvényhozás által megválasztott első köztársasági elnökkel, Gabriel Narutowiczsal megválasztása után néhány héttel végzett egy szélsőséges lengyel nacionalista merénylő. A későbbi elnökök pedig nem voltak különösebben fajsúlyos és erős politikai személyiségek. Stanisław Wojciechowski (1922–1926) eleve korlátozott államfői tisztség betöltésére vállalkozott, hiszen az 1921. évi polgári demokratikus alkotmány másra nem is adott volna neki lehetőséget. Wojciechowski viszont nem töltötte ki mandátumát, mert Piłsudski 1926. évi államcsínye után lemondott.

A honatyák és honanyák az államfő lemondását követően a szanációs rendszerhez teljesen lojális Ignacy Mościcki professzort választották köztársasági elnöknek, aki egészen a második világháború kitöréséig látta el ezt a tisztséget. 1939 őszén ő is emigrációba távozott, majd lemondott tisztségéről. Az 1935. évi alkotmány adta kereteken belül még szeptemberben hazája római nagykövetét, Bolesław Wieniawa-Długoszowskit nevezte ki utódjának. Az emigrációba került lengyel demokratikus pártok azonban elleneztek ezt a lépést, és a nyomásuk alatt Mościcki megváltoztatta döntését. Az új lengyel államfő Władysław Raczkiewicz lett, aki viszont inkább az emigráció szimbolikus vezetője volt, mert a hatalom döntő része az emigráns kormányfők kezében összpontosult. A második világháború után kiépült Lengyel Népköztársaságnak pedig kollektív államfői orgánuma volt az Államtanács formájában. Az egyszemélyi államfői posztot Lengyelországban csak 1989-ben állították vissza.

AZ ÁLLAMFŐI ZÁSZLÓ

A köztársasági elnökök talán legmonarchikusabb szimbóluma a külön államfői zászló. Ilyennel még az USA elnöke is rendelkezik, noha ott a republikánus értékek és szimbolika nagyon korán beépült a nemzeti identitásba. Jogi szinten

¹¹ RING 2001: 10–42.

¹² A lengyel közjogi rendszerről lásd KONIECZNY–KRUSZEWSKI 2002.

az amerikaiak először 1818-ban rendelkeztek az elnöki zászlóról.¹³ A francia köztársasági elnökök is jogosultak a saját zászló használatára, amely azonban alig különbözik a híres francia trikolortól. A köztársasági Ausztriában és Magyarországon ez a szimbólum nagyjából ismeretlen, de Csehszlovákiában már 1920 óta használták az állandó vagy ideiglenes elnöki székhely díszítésére és az államfő jelenlétének jelzésére az elnöki zászlót. Az arányos négyszög alakú zászló közepén eredetileg az első Csehszlovák Köztársaság nagy állami címere szerepelt, amely az államhoz tartozó minden történelmi területi egység címerét tartalmazta. Érdekes, hogy bár ezt a nagy címet 1945 után már nem használták, az elnöki zászlóban egészen 1960-ig megjelenítették – annak ellenére, hogy a Csehszlovákiától elcsatolt Kárpátalja címere is benne volt.

A jelenleg hatályos cseh alkotmány, illetve az állami jelképekről szóló 1993. évi 3. törvény közvetlenül nevesíti az államfői zászlót, amelyen a nemzeti színű (piros-fehér-kék) keretben ott szerepel a nagy állami címer, abban a történelmi Csehország, valamint Morvaország és Szilézia címereivel. A tradicionális elnöki jelmondat („Az igazság győzni fog.”) csehül szerepel a zászlón.¹⁴

A szövetségi Csehszlovákia után függetlenné vált Szlovák Köztársaságban is ismerik az elnöki zászlót. Az 1992. évi alkotmány ugyan nem rendelkezik róla, de az 1993. évi 51. évi törvény csak emiatt született. Michal Kováč, az első demokratikus szlovák elnök ugyanis ebben is építeni akart a korábbi csehszlovák hagyományokra. Egyébként az 1939 és 1945 közötti szlovák elnök, Jozef Tiso is rendelkezett saját elnöki zászlóval.¹⁵

A második világháború alatti Lengyelországban az államfő a köztársaság zászlaját használta, amelyet magával vitt az emigrációba is. Az emigráns kormány ragaszkodott a használatához. A korona nélküli sast tartalmazó zászlót azonban használták a népköztársasági legfőbb szervek is, nevezetesen az Államtanács. A rendszerváltás után ezt a kérdést nem szabályozta sem az alkotmány, sem külön törvény. 1996-ban viszont a nemzetvédelmi miniszter rendelete foglalkozott vele. A miniszter akkor vezette be az államfő mint legfőbb parancsnok által használt zászlót. Kezdetben csak a flottában használták, amikor az államfő a fedélzeten volt, de 2005 óta a szárazföldi haderőnél is alkalmazzák, és Varsóban az ismeretlen katona sírjánál is ez a zászló látható.¹⁶

¹³ WYATT 2024.

¹⁴ KOUDELKA 2018: 320.

¹⁵ Lásd: <https://www.prezident.sk/page/symboly/>.

¹⁶ Zarządzenie ministra obrony narodowej 2005.

AZ ÁLLAMFŐI SZÉKHELYEK

A köztársasági elnöki hivatal, illetve rezidencia egyértelműen hozzátartozik az államfői reprezentáció eszközeihez. Nem véletlen, hogy több közép-európai fővárosban a volt királyi paloták vagy az uralkodókhöz másként kötődő díszes épületek lettek az új elnöki székhelyek. A másik monarchikus elem a vidéki rezidenciák megléte. Ezek elhelyezése lehet ugyan véletlenszerű, de sokszor van szimbolikus földrajzi üzenetértéke is.

Az államfő elhelyezése szempontjából leginkább a köztársasági Csehszlovákia követte a monarchikus hagyományokat. A csehszlovák, illetve 1993 után a cseh köztársasági elnökök hivatala és egyben lakhelye egyaránt az impozáns prágai királyi várban található (Hradzsín). Ez alól egy államfő sem volt kivétel. A két világháború közötti csehszlovák elnök ezenkívül használhatta még a morvaországi Židlochovice, valamint a szlovákiai Kistapolcsány településen lévő kastélyt. Korábban mindkét kastély Habsburg tulajdonban volt. Masaryk elnök gyakran Szlovákiában töltötte a nyári szabadságokat, aminek a bonyolult cseh–szlovák viszony tükrében szimbolikus jelentősége is volt. Ezenkívül az állam 1921-ben megvette a Lány nevű településen található uradalmat is, ahol újabb elnöki rezidenciát hoztak létre.¹⁷

A második világháború alatti önálló Szlovákia köztársasági elnöke (Jozef Tiso) a pozsonyi Grassalkovich-palotában dolgozott. Az államszocializmus évtizedei alatt az épület úttörőpalotaként funkcionált, majd 1996-ban ismét a szlovák államfők székhelye lett. Többségük azonban nem itt lakik – egyik részük ugyanis igénybe vette a külön államfői rezidenciát a pozsonyi Slavín-hegy alatt, másik részük viszont megmaradt magánházában. A Magas-Tátrában található ugyanakkor a fából készült Hohenlohe-vadászkastély, amelyet a porosz főnemesi család 1935-ben eladott a csehszlovák államnak. Az elnöki hivatal csak 2004 óta használja az államfők vidéki rezidenciájaként.¹⁸

Az osztrák köztársasági elnökök az első világháború után a bécsi Hofburg palota Lipót-szárnyában kaptak helyet. A második világháború után, 1947-ben az osztrák állam tulajdonába került a Mürzsteg vadászkastély is, amely jelenleg az osztrák elnökök vidéki rezidenciájaként funkcionál.

A legtöbb reprezentatív ingatlant a lengyel államfők használják. A rendszer-váltás után ugyanis Varsóban eleve két nagy palota állt rendelkezésükre. Egyrészt a

¹⁷ KOUDELKA 2018: 318.

¹⁸ Lásd: <https://www.prezident.sk/page/prezidentsky-palac/>.

kora újkori lengyel mágnások által felépített, majd a cári megszállás alatt helytartói palotaként használt épületkomplexumról van szó, amelyet a két világháború között, majd az államszocializmus éveiben még a Minisztertanács is igénybe vett. Lech Wałęsa, az első nem kommunista elnök döntött arról, hogy ezen épület legyen az elnöki hivatal. Másrészt Józef Piłsudski a két világháború között még a Belweder palotában működött, igaz, ő nem volt hivatalos államfő. A 19. század elején ez volt Konstantin Romanov nagyherceg kedvenc palotája. A Lengyel Népköztársaság idején az Államtanács székhelyeként funkcionált, a rendszerváltás után pedig a lengyel államfői hivatal költözött a palotába.

A volt Csehszlovákiához hasonlóan Lengyelország különböző tájain is megtalálhatók az elnöki hivatal kezelésében lévő, az államfők üdületésére, illetve egyéb reprezentációs célokból használt kastélyok. A legnagyobbat a Visztula folyó forrásvidékén Ignacy Mościcki államfő kapta meg a „hálás sziléziai néptől”. A sziléziai ingatlan 2002-ben került ismét az államfői hivatal tulajdonába. Ugyanezen elnökhöz kötődik a Ciechocinek fürdőhelyen található kis villa, amelyet akkoriban szintén az államfői hivatal kezelt. A második világháború után más célokat szolgált, egyidőben óvoda is működött az épületben, amely 2003-tól kezdve ismételten az államfők reprezentációs céljait szolgálja. Végül az északi Hel-félszigeten is található egy elnöki hivatalhoz tartozó ingatlan, amelyet az egyébként gdański Lech Wałęsa idején kezdtek használni. Előtte az ingatlan a Minisztertanácshoz tartozott.¹⁹

A magyar köztársasági elnökök székhelye a budavári Sándor-palotában található. Maga az épület a polgári korban a magyar miniszterelnökök hivatalaként működött. Az államfői hivatal az ezredforduló után költözött ide, előtte az Országház épületében székelték a magyar kollektív, illetve egyéni államfők. Közismert, hogy Horthy Miklós kormányzó a budai várban élt és dolgozott. Miután a köztársasági elnöki intézménynek 1989 előtt alig volt előzménye Magyarországon, nem létezett olyan épület sem, amely szimbolikusan is kifejezte volna a republikánus államfői hatalmat. Az 1989 előtt leghosszabb ideig hivatalban lévő magyar köztársasági elnök Tildy Zoltán volt, aki 1946-ban beköltözött a Budapest VIII. kerületi Pollack Mihály téri Eszterházy-palotába, amely néhány éven át államfői rezidenciaként szolgált. 1950-ben viszont az épület a Magyar Rádió tulajdonába került. Vidéki rezidenciája nincs a magyar köztársasági elnököknek.²⁰

¹⁹ Rezydencje KPRP [é. n.].

²⁰ DUBNICZKY 2021.

ELNÖKI DÍSZŐRSÉG

Ausztriában az államfő nem rendelkezik kizárólag saját magának alárendelt katonai egységgel. A díszőrség szerepét a Gárdazászlóalj tölti be, amelyet 1935-ben hoztak létre, majd 1938-ban megszüntették, és végül 1956-ban állították vissza. Az egység az osztrák fegyveres erők részét képezi, és nemcsak az államfő védelmével foglalkozik, hanem a többi szövetségi központi hivatal biztonsága felett is őrködik. Emellett természetesen ellátja az állami protokollfeladatokat a díszmenetek és díszszemlék során. Zenekara is van, amely például a jelenlegi elnök hivatalba lépése idején külön katonai indulóval „kedveskedett” neki.²¹

A két világháború közötti Lengyelországban kezdetben az államfő mellett működő külön adjutánsi egység látta el – egyebek mellett – a ceremoniális feladatokat. 1926-ban az államfő katonai kabinetjének alárendeltségében megalakult a külön Palotaőrség, amely csak Mościcki elnök védelmével, illetve az állami reprezentációs feladatok ellátásával foglalkozott. Az egység 1926 és 1939 között létezett, és volt csendőrségi része is. A második világháború után a varsói helyőrség alárendeltségében megalakult egy Díszzászlóalj, amely a rendszerváltás után több változáson ment keresztül. 2001-ben már három századból, zenekarból, tüzérségi ütegből, logisztikai egységből és stábból állt. A lengyel fegyveres erők tagoltságának megfelelően az egység rendelkezett szárazföldi, tengerészeti, légi-erő- és speciális erők egyenruhájába öltözött alegységekkel. 2003-ban a belügyi alakulatoktól átvette az elnöki palota őrségét. 2009 óta lovassági alegysége is van, szintén állami reprezentációs célokból. Végül az egységet a hadügyminiszter döntése nyomán zászlóaljból Díszezreddé alakították át.²²

Csehszlovákiában az államfő mindig külön elnöki őrséggel és katonai irodával is rendelkezett. Ez a Cseh Köztársaságban most is így van. A hivatalosan is a Várőrség névre hallgató katonai egység vezetőjét a katonai iroda elöljárója nevezi ki. A Várőrség védi a vár épületét, továbbá a lányi kastélyt, valamint az azokat az objektumokat, amelyekben ideiglenesen tartózkodik az elnök és vendégei. Saját katonazenekarral és kerékpáros egységgel is rendelkezik. A többi ilyen egységhez hasonlóan fontos szerepe van a kiemelt állami protokolláris eseményeken.²³ Érdekességként megemlíthető, hogy a két világháború közötti időszakban a vár védelmét a prágai 28. számú gyalogezred egyik százada látta el. Az államszocializmus idején az elnököt őrző fegyveresek a belügyminisztérium

²¹ Lásd: <https://www.bundesheer.at/organisation/gattung/garde.shtml>.

²² Historia [é. n.].

²³ KOUDELKA 2018: 352.

kötélékébe tartoztak. A Várórség csak 1990-ben vált a csehszlovák fegyveres erők önálló részévé.²⁴

Az önálló Szlovákia is követi a korábbi csehszlovák hagyományokat. Az államfőnek tehát polgári jellegű hivatala mellett van önálló katonai irodája, amelynek vezetőjét a hadügyminisztérium javaslatára nevezi ki. A rendszerint tábornoki rendfokozatú irodavezető alá tartozik a Díszőrség, amely az államfő, valamint az általa használt objektumok védelmével és a ceremóniális feladatok ellátásával foglalkozik. A Díszőrségnek kétfajta egyenruhája van – egy modern és egy történelmi.²⁵

A Magyar Királyi Testőrséget még Mária Terézia alapította 1760-ban. Később több átalakuláson ment keresztül. A Testőrség Horthy regnálása alatt újjáalakult, és csak a nyilas hatalomátvétel vetett annak végét. A háború utáni Magyarországon az állami és kormányzati épületek védelmét sokáig a rendőrség külön egységeként működő Köztársasági Őrezred látta el. Ez vonatkozott a köztársasági elnökre és épületeire is. Az őrezred később átalakult készenléti rendőrséggé. Őrzési funkciói viszont megmaradtak, azokat az elnöki őrség látta el. 2012-ben a köztársasági elnöki őrség a Terrorelhárítási Központ alárendeltségébe került. Így, szemben az önálló jogállású Országgyűlési Őrséggel, amely 2012 végén alakult meg, és önálló központi költségvetési szerv, a magyar államfő nem rendelkezik saját irányítású védelmi egységgel. A Köztársasági Elnöki Hivatal protokolláris őrzését 2012 januárjától a Honvéd Palotaőrség látja el.

AZ ÁLLAMFŐ NÉV- ÉS SZÜLETÉSNAPIJA

Egyértelműen monarchikus áthallásokkal rendelkezik azon gyakorlat, amely az államfő személyes ünnepeinek, évfordulóinak megünneplésére irányul. Közismert, hogy az Egyesült Királyságban már a 18. század közepén nyilvános ünnepségsorozat formájában emlékeznek meg az uralkodó születésnapjáról, amely azonban nem esik egybe valódi születésnapjával. Praktikus okokból ugyanis ezt az ünnepséget a jó időt biztosító nyár eleji hónapokban tartják meg. Noha a nemrég elhunyt II. Erzsébet királynőnek például április 21-én volt a tényleges születésnapja, állami szinten június második szombatján ünnepelték meg ezt a napot.²⁶

Az Osztrák–Magyar Monarchiában viszont Ferenc József igazi születésnapját volt szokás megünnepelni. Különösen nagyszabású volt az 1830-ban született uralkodó 80. születésnapja, amelyet 1910. augusztus 18-án ünnepeltek meg. A hivatal-

²⁴ KOUDELKA 2018: 352–353.

²⁵ ČS PSR [é. n.].

²⁶ Royal Family [é. n.].

nokok szabadnapot kaptak, az utcákon zenekarok játszottak, katonai díszszemlékre került sor, és a templomokban is megemlékeztek az uralkodó születésnapjáról.²⁷

Ennek az ünnepségsorozatnak az emléke még élénken élhetett a volt cseh és szlovák alattvalók emlékezetében, amikor az újonnan létrejött Csehszlovákia állampolgáiraiként 1920. március 7-én hasonló nagyvonalúsággal emlékeztek meg az államalapító elnök-filozófus, Tomáš Garrigue Masaryk 70. születésnapjáról. A republikánus erényeket, köztük a polgári egyszerűséget gyakran kihangsúlyozó elnök ugyan látszólag tartózkodóan viselkedett, de végül nem állította le ezt a ceremóniát. Masaryk valószínűleg tisztában volt azzal, hogy ezek az ünnepségek is erősítik az új állam elfogadottságát, és formálják annak republikánus szertartásrendjét.²⁸

A részvétel ugyan nem volt kötelező, de a közalkalmazottaktól erősen elvárták a lelkes ünneplést. Nagy pompával ünnepelték elnöküket a legionárius szervezetek. A cseh vidékeken egyébként többé-kevésbé spontán volt az ünnepség. A németeket és a magyarokat viszont meglehetősen hidegen hagyták ezek a ceremóniák. Még nagyobb ünnepségre került sor 1930-ban, amikor Masaryk elnök nyolcvanéves lett. Akkor a parlament külön törvénnyel (*Lex Masaryk*) adózott az államalapító érdemei előtt, és 20 millió koronás ajándékot is megszavazott neki. Megalakult a T. G. Masaryk Intézet is.²⁹ 1934-ben a törvényhozás az államfő születésnapjára időzítette a külhoni csehszlovákok napját. A kultuszépítés kiteljesedésének jegyében 1935-ben a szenátorok körében felvetették, hogy március 7-ét évenként megismétlődő ünnepnapnak kellene nyilvánítani, amit végül maga az államfő akadályozott meg. Így már csak halála után, 1946-ban lett a születésnapja hivatalos ünnep, de csak rövid időre, mert a kommunista hatalom eltörölte ezt az ünnepnapot.³⁰

Az államfői születésnapok megünneplésének hagyományát Edvard Beneš és Emil Hácha elnök is folytatni próbálta, de népszerűségük jóval csekélyebb volt. A második világháború alatti Cseh–Morva Protektorátusban és az önálló Szlovákiában Adolf Hitler születésnapját is megünnepték. Szlovákiában az akkori szlovák elnök, Jozef Tiso születésnapját is hivatalosan ünnepelték, de maga az elnök nem volt tőle elragadtatva. 1948. november 26-án már a kommunista hatalom szervezte meg az első csehszlovák munkáselnök, Klement Gottwald születésnapi ünnepségét. Sztálin halála és a személyi kultusz kritikája után azonban többé már nem szerveztek ilyen nagyszabású ünnepségeket. Bár a rendszerváltás utáni csehszlovák, illetve cseh és szlovák politika sok tekintetben ott próbálta folytatni, ahol az 1930-as végén abbahagyták, az államfők hivatalos születésnapi

²⁷ RAK 2013: 386–387.

²⁸ HÁJKOVÁ–HORÁK 2018: 141.

²⁹ HÁJKOVÁ–HORÁK 2018: 157.

³⁰ HÁJKOVÁ–HORÁK 2018: 164–165.

megünneplésének gyakorlatához már nem tértek vissza.³¹ A nyilvánosság ingerküzöbét jelenleg csak a kerek évfordulók érik el.³²

A két világháború közötti Lengyelországban nem annyira az államfő volt az ünnepségek fókuszában, hanem inkább az államalapító Józef Pilsudski, aki mellesleg az első világháború alatti lengyel függetlenségi légiók alapítója volt. A légiósok körében még a fronton kialakult az a szokás, hogy névnapja alkalmából felköszöntötték parancsnokukat, amely tradíciót a háború után is megőriztek. Később Ignacy Mościcki államfő névnapjáról is megemlékeztek, félhivatalos, de meglehetősen nagyszabású keretek között. Pilsudski névnapja (március 19.) idővel a szanációs rezsim elitjének egyfajta belső ünnepévé vált. Az ünneplés intenzitása majdnem elérte az alkotmány- és függetlenség napi (május 3. és november 11.) ünneplések szintjét.³³ Sőt, a vezető névnapját halála után is megünnepezték, legalábbis a második világháború kitöréséig.³⁴

Az 1944 előtti Magyarország kormányzójának megünneplését először a hozzá lojális hadsereg berkein belül kezdték szervezni. Jogi szinten a hadügyminiszter egyik, 1923. évi rendelete foglalkozott a kormányzó születésnapja (június 18.) és névnapja (december 6.) megünneplésének kereteivel.³⁵ Ezek a napokon a katonák szabadnapot és nagyobb ételadagot kaptak, a tiszti kaszinókban ünnepeket szerveztek, díszszemlékre, valamint misék, illetve istentiszteletek megtartására is sor került. Később a kormányzó életével kapcsolatos más fontos napokat is megünnepezték. Ilyen volt budapesti bevonulásának a napja, továbbá kormányzóvá választása vagy az otrantói tengeri csatának az évfordulója (azaz november 16-a, március 1-je, valamint május 15-e). Ezek a napok azonban sosem emelkedtek a hivatalos ünnep szintjére, inkább csak spontán, illetve bizonyos körökben erősen elvárt ünnepekről volt szó. Az 1925. évi belügyminisztériumi rendelet értelmében viszont már az állami hivatalnokok kötelesek voltak részt venni ezeken az ünnepeken, amelyek idején mentesültek a munkavégzés alól.³⁶ (Eleinte főleg a radikális jobboldali körök ünnepezték Horthyt, később viszont egyre hivatalosabbá váltak ezek az események, és idővel a hatalom már a szélsőséges irányba való eltolódással szemben akarta felhasználni ezeket.)

A második világháború után a kormányzó kultusza lekerült a napirendről, majd a sztálinizmusnak megfelelően új kultuszok kialakítására tettek kísérletet. 1952-ben például díszes külsőségek között ünnepezték meg Rákosi Mátyás

³¹ HÁJKOVÁ–HORÁK 2018: 177–178.

³² KOUDELKA: 2016: 339.

³³ Lásd: <https://nowahistoria.interia.pl/kartka-z-kalendarza/news-19-marca-1925-r-imieniny-joze-fa-pilsudskiego.nld2164382>.

³⁴ BORZĘCKA 2018.

³⁵ TURBUCZ 2011a: 81–82.

³⁶ TURBUCZ 2011b: 1–2.

60. születésnapját. Ez a „tradíció” egyébként 1956-ban szűnt meg, mert Kádár Jánosnak, az MSZMP főtitkárának személyes évfordulóit már hivatalos szinten nem ünnepelték meg.³⁷ A legfőbb vezetők személyes évfordulóinak az ünneplése tehát a desztalinizációs folyamat során tűnt el végleg a térségből.

BEFEJEZÉS

Természetesen a monarchikus elemek köztársaságokon belüli továbbélésének a problematikáját nem lehet leszűkíteni csupán a fent leírt szimbolikus mozzanatokra. További vizsgálati kérdés lehetne például a köztársasági elnökök kegyelmezési joga vagy a kormánytagok kinevezésére vonatkozó jogosítványok. Részben idetartozik a köztársasági elnökök házfelosztási joga vagy főparancsnoki jogállása is. Az államfő kitüntetési gyakorlatáról sem lehet megfeledkezni. A monarchia bizonyos fokú továbbélése fedezhető fel továbbá az egyetemi tanárok, nagykövetek és tábornokek kinevezési gyakorlatában is.

Mindenesetre a monarchia több évszázados hagyományai mai napig hatóan mélyen beépültek a térség viselkedési kódjába, kulturális-politikai mentalitásába. Az itt bemutatott monarchikus elemek jelentős része ugyanakkor jól összeegyeztethető a köztársasági hagyományokkal is, sőt, egy részük feléléstése éppen annak elmélyítésére, illetve megerősítésére volt hivatott. Nemcsak a monarchiákban szükséges ugyanis a stabilitás, hanem a köztársaságokban is, sőt, az örökletes dinasztia hiányában itt talán még nagyobb szükség van arra.

Ugyanakkor talán éppen emiatt marginalizálódnak fokozatosan a konkrét személyekhez ugyan erősen kötődő, de nem tárgyiasult mozzanatok. Tipikusan ilyen a fontos állami tisztségviselő személyek ünneplése, de akár a bevonulási dallamok is. Részben ezek közé sorolható az államfő hivatalos portréjának kiakasztása is, amelynek sokáig szintén nagy hagyománya volt az állami intézmények helyiségeiben.

Az államfői beiktatási ünnepek is az elnöki hivatal súlyát, illetve dicsőségét hivatottak szolgálni. A jelenlegi Csehországban és Szlovákiában ezek a ceremóniák már-már kisebb koronázási ünnepekre kezdenek hasonlítani. Lengyelországban sem ismeretlen az ünnepélyes beiktatás. Magyarországon leginkább Novák Katalin köztársasági elnök beiktatása vált látványos ceremóniális eseménnyé. A beiktatási ünnepek azonban annyi szimbolikus elemet és eljárást tartalmaznak, hogy azok leírása szétfeszítené jelen írás terjedelmi kereteit.

³⁷ TURBUCZ 2011b: 4–5.

IRODALOM- ÉS FORRÁSJEGYZÉK

- BORZEČKA, Marta (2018): Imieniny Pierwszego Obywatela II RP: Marszałka Józefa Piłsudskiego. *Marta Borzečka*, 2018. március 19. Online: <http://borzeckamarta.blogspot.com/2018/03/imieniny-pierwszego-obywatela-ii-rp.html>
- ČS PSR [é. n.]: *O útvarě*. Online: <https://cspmr.mil.sk/13353/>
- DUBNICZKY Zsolt (2021): Falusias utcából lett főúri környék: Nem először alakul át a Pollack Mihály tér. *PestBuda*, 2021. december 6. Online: https://pestbuda.hu/cikk/20211206_falusias_utcabol lett_fouri_kornyek_nem_eloszor_alakul_at_a_pollack_mihaly_ter
- EGYED István (1943/2016): *A mi alkotmányunk*. Budapest: Dialóg Campus.
- FIZIKER Róbert (2021): Hoch die Republik! Az osztrák forradalom „udvari tanácsosai”. *Múltunk*, 66(4), 8–27. Online: https://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2022/10/fizikerr_21_4.pdf
- HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel (2018): Narozeniny prezidenta republiky. In HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel – KESSLER, Vojtěch – MICHELA, Miroslav (szerk.): *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*. Praha: Academia – Masarykův ústav a archiv AV ČR, 137–178.
- Historia [é. n.]. *Pułk Reprezentacyjny Wojska Polskiego*. Online: <https://preprwp.wp.mil.pl/onas-2017-01-16-r/historia-2018-04-17-t/>
- KAMENEC, Ivan (1992): *Trauma: Az első Szlovák Köztársaság, 1939–1945*. Ford. Húshegyi Dóra, Húshegyi Gábor. Budapest: Aura.
- KONIECZNY, Alfred – KRUSZEWSKI, Tomasz (2002): *Historia administracji na ziemiach polskich: Wybór źródeł*. Wrocław: Kolonia Limited.
- KOUDELKA, Zdeněk (2018): *Prezident republiky*. Praha: Leges.
- MICHL, Jan (2009): *Legionáři a Československo*. Praha: Naše vojsko.
- RAK, Jiří (2013): *Zachovej nám Hospodine: Češi v Rakouském císařství 1804–1918*. Praha: Havran.
- Rezydencje KPRP [é. n.]. *Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*. Online: <https://www.prezydent.pl/kancelaria/rezydencje-kprp>
- RING Éva (2001): „Lengyelországot az anarchia tartja fenn?” *A nemesi köztársaság válságának anatómiája*. Budapest: ELTE Eötvös.
- Royal Family [é. n.]: *The Queen's Birthday*. Online: <https://www.royal.uk/queens-birthday>
- SIMONNÉ TIGELMANN Ilona szerk. (1989): *Századunk tanúja – Habsburg Ottó: Bokor Péter új filmjéhez*. Budapest: Textronic.
- TURBUCZ Dávid (2011a): *Horthy Miklós*. Budapest: Napvilág.
- TURBUCZ Dávid (2011b): Horthy Miklós születésnapjai, 1919–1944. *Múlt-kor*, 2011/tél. Online: https://mult-kor.hu/2011119_horthy_miklos_szuletesnapjai_19191944?fbrkMR=desktop
- WYATT, Rick (2024): Historical President Flags (U.S.). *CRW Flags*. Online: <https://www.crwflags.com/FOTW/FLAGS/us-presh.html>
- Zarządzenie ministra obrony narodowej (2005). Online: <https://web.archive.org/web/20070930033325/http://www.abc.com.pl/serwis/mp/2005/1165.htm>